

Раздел 4. «Социально-гуманитарные науки Экономика»

МРНТИ 67.09.05

М.Б. Турабаева

*Қарағанды индустриялық университеті, Теміртау, Қазақстан
(E-mail.ru:m.turabaeva@mail.ru)***Қазіргі кезеңдегі Қазақстан Республикасының экономикасындағы құрылыс материалдарының рөлі мен жай-күйі**

Мақалада Қазақстан Республикасының экономикалық қызметіндегі құрылыс материалдарының рөлі мен орны қарастырылған. Инвестициялық-құрылыс кешенін дамытуға байланысты проблемалар анықталды, сондай-ақ инвесторлар үшін неғұрлым тартымды салалар көрсетілген. Ағымдағы кезеңдегі саланың экономикалық жағдайын көрсететін негізгі көрсеткіштер талданған.

Кілт сөздер: құрылыс материалдары, құрылыс саласы, нарық, инвестициялық белсенділік, импорт, сұраныс, өндірушілер, тұтынушылар.

Құрылыс материалдары өнеркәсібі кез-келген елдің экономикасының негізгі құрамдас бөлігі болып табылады. Құрылыс материалдары экономиканың басқа салаларындағы өсу қарқынына және жалпы қоғамның әлеуметтік жағдайына айтарлықтай әсер етеді және ол кез-келген құрылыс үшін сұранысқа әрдайым ие. Құрылыс материалдары өнеркәсібі - бұл 20-ға жуық дербес кіші саланы қамтитын кешенді сала, олардың көпшілігінде бірнеше өндіріс бар, ол өз бетінше жұмыс істейді, жиынтықта құрылыс материалдарының жалпы нарығын құрайтын кәсіпорындар қатарына жатады.

Құрылыс материалдары нарығын қалыптастырудың негізгі алғышарты құрылыстың жоғары қарқыны және құрылыс материалдарын өндіру үшін ресурстардың жинақталуы болып табылады. Сонымен қатар, құрылыс материалдары бәсеке талабына сай әрбір сала үшін жоғары деңгейде зерттелуі тиіс.

Мәселен, 2022 жылғы қаңтар-наурызда пайдалануға берілген жаңа объектілердің жалпы ауданы 3198,8 мың ш.м. немесе 2021 жылғы қаңтар-наурызға 100,2% құрайды. Пайдалануға берілген тұрғын үйдің жалпы ауданы 2021 жылғы қаңтар-наурызбен салыстырғанда 0,4% – ға ұлғайды және 2878 мың шаршы метрді құрайды, оның ішінде 1527,9 мың шаршы метр – көппәтерлі және 1319,5 мың шаршы метр-жеке үйлер болып табылады.

Құрылыс материалдары нарығының ерекшеліктерінің бірі тұтынушының «бірлігі» және жоғары сапалы өнім болып табылады, нарықтың көптеген ішкі салалары үшін бұл құрылыс ұйымдары екенін ескерген жөн. Құрылыста құрылыс материалдары өнімдерінің 75-80% - дан астамы, қабырға материалдарының 95% - дан астамы, құрылыс бетонынан жасалған бұйымдардың 90% - ы, асбест-цемент бұйымдарының 85% - ы, құрама темірбетонның 95% - ы тұтынылады. Осыған байланысты құрылыс материалдарының негізгі түрлерінің нарығының дамуына құрылыс көлемі мен құрылыс индустриясының дамуы әсер етеді, ал құрылыс көлемінің өзгеру динамикасын ескере отырып, оның қалыптасуы бірге жүреді.

Қазақстандағы құрылыс саласының соңғы жылдары қарқынды өскені байқалып отыр, әсіресе оның ішінде құрылыстың барлық дерлік секторлары: өнеркәсіптік, тұрғын үй, жол құрылысы белсенді дамуда.

Күрделі құрылыстан басқа, құрылыс материалдары нарығының өнімдері халық шаруашылығының барлық дерлік салаларының қажеттіліктерін қанағаттандыруға арналған: Тау-кен өнеркәсібі, Ауыл шаруашылығы, өңдеу өнеркәсібі, электр энергиясы, газ бен суды өндіру және тарату, көлік және байланыс. Жеке тұрғын үй құрылысы сонымен қатар құрылыс материалдарының маңызды тұтынушыларының бірі болып табылады және қолданыста әр түрлі мақсаттарға пайдаланылады.

Құрылыс материалдары өнеркәсібіндегі үрдістер, ең алдымен, республика экономикасындағы инвестициялық белсенділік өлшемімен, салаларды реформалау қарқынымен, күрделі салымдар

Раздел 4. «Социально-гуманитарные науки Экономика»

құрылымының өзгеруімен және стандарттарға сәйкес рәсімделумен айқындалады. Ипотекалық несиелеуді дамыту (2022 жылғы 1-тоқсанның қорытындысы бойынша орташа ставка 18%), сондай-ақ «Нұрлы Жер» тұрғын үй құрылысын дамытудың мемлекеттік бағдарламасын қабылдау құрылыс материалдары саласына капиталдың түсуіне ықпал етеді.

Бұл саланың келесі айырмашылығы бірыңғай нарық пен нарықтық кеңістіктің жеткіліксіз дамуы, өңірлердегі құрылыс материалдарының жергілікті нарықтарының жұмыс істеуі, сондай-ақ әзірленіп жатқан шикізат көздеріне байланудан туындаған кәсіпорындардың біркелкі емес және теңгерімсіз аумақтық бөлінуі мен сапасының төмен болуынан екені байқалады.

Құрылысқа қомақты күрделі салымдар кезінде құрылыс материалдары импортының ең көп көлемі Қазақстанның батыс өңірлеріне, сондай-ақ цемент, құрылыс кірпіші, керамикалық және отқа төзімді бұйымдар, асбестцементті және минерал бұйымдары, кенді емес материалдар және басқа да құрылыс материалдарының кейбір түрлерінің өндірісі жеткіліксіз дамыған Ақмола және Солтүстік Қазақстан облыстарына тиесілі.

Айта кету керек, құрылыс материалдары өнеркәсібі энергия мен материалды көп қажет ететін, сондай-ақ жүк көп қажет ететін салалардың бірі болып табылады: сала шығындарының құрылымында 20% - дан астамы отын-энергетикалық ресурстардан тұрады; әртүрлі көлік түрлерімен өнімдер мен шикізаттарды тасымалдау көлемі жалпы мемлекеттік жүк тасымалдарының 30 - % құрайды; саладағы тау-кен жұмыстарының көлемі қара және түсті көліктердегі ұқсас көлемдерден асады; шикізат шығыны әдетте өнім бірлігіне 1-2 салмақ бірлігін құрайды.

Құрылыс материалдарының негізгі бөлігі айтарлықтай тасымалдау сыйымдылығымен ерекшеленеді және оларды едәуір қашықтыққа тасымалдау тиімді емес. Орташа рентабельділік радиусы жеткізу көлемі мен шарттарына байланысты 350-500 км-ден аспайды. Сондықтан құрылыс материалдарын тасымалдаудың жолдарын қайта қарау өзекті мәселе болып отыр.

Қазіргі уақытта монополист кәсіпорындардың тарифтік және бағалық қысымы (газ, отын, бензин, электр энергиясы бағасының өсуі және тасымалдау тарифтерінің өсуі) саладағы экономикалық жағдайды болжауда қосымша қиындықтар туғызады және жұмыс жасауға кедергі болады. Сонымен қатар, негізінен мұнай өнімдеріне бағаның өсуімен байланысты жүк тасымалдарына бағаның өсуі өнімге тұтынушылық сұранысты төмендетеді, құрылыс материалдарының өзіндік құны мен бағасын арттырады, олардың бәсекеге қабілеттілігін төмендетеді және импорттың ұлғаюына алып келеді.

Құрылыс материалдарына сұраныстың маусымдылығы осы нарықты қарастырған кезде маңызды. Құрылыс атмосфералық және климаттық жағдайларға байланысты болғандықтан және осы факторлардың әсері объектілерді жыл бойына салуға мүмкіндік бермейді, құрылыс жаз, көктем мен күздің айларында қызметті жүргізудің бір бөлігі болып табылады. Қазақстанның жағдайы үшін бұл кезең 7-8 айды құрайды. Демек, құрылыс материалдарына деген сұраныс маусымдықпен сипатталады және осы мезгілдерде жұмыстың қарқынды жүруіне себеп болады.

Нөлдік цикл уақытында адамдардың көпшілігі жаңа тұрғын үй салуға кіріседі-іргетас қалап, қабырғалар тұрғызылады. Дәл осы кезеңде цемент, қиыршық тас, кірпіш және сыртқы әрлеу материалдарының сатылымы артады. Жазғы цикл бөлменің ішкі безендірілуімен сәйкес келеді, ал құрылыс дүкендері эмульсия, еден жабындарын – ламинаттар, линолеум, паркет, плитка, тұсқағаздарды белсенді сатады. Күз мезгілі интерьер заттарын, сантехниканы, ас үй керек-жарақтарын сатумен сәйкес келеді. Құрылыс материалдары нарығы бірнеше нақты санаттарда ұсынылған-ең алдымен цемент, кірпіш, бетон қоспалары сияқты негізгі материалдар. Құрылыс материалдары табиғи шикізаттан – әк, асбест, гипс, саздан жасалған салаларда отандық өндіріс басым. Мұнда жергілікті нарықтың қажеттілігі 75-100% аралығында қанағаттандырылады. Сонымен қатар, әрлеу материалдары – лактар, бояулар, тұсқағаздар, еден жабындары, сондай-ақ құралдар Еуропа, Азия, ТМД елдерінен қазақстандық сөрелерге түседі. Мамандардың айтуынша, Кеден одағының құрылуымен Ресей мен Беларусь тауарларының ассортименті едәуір кеңейіп, ал Қытай мен Түркия өндірушілері жеткізілімдерді азайтылады және құрылыс материалдарына деген сұраныс артады.

Нарық ерекшеліктерінің қатарында инфрақұрылымның дамымағандығын, соның ішінде шикізат биржаларын, делдалдық қызметпен айналысатын көптеген фирмаларды, маркетингтік, консалтингтік, менеджменттік, аудиторлық ұйымдарды, сондай-ақ ақша-несие жүйесі мен банктерді, экономикалық тәуекелдерді сақтандыру жүйесін және т.б. атап өтуге болады. Нарықтық инфрақұрылым тұтынушылардан келетін сигналдарды қабылдайды, өндірушілердің осы импульстарды қабылдауын және оларға барабар реакциясын қамтамасыз етеді, өндірушілер мен тұтынушыларды біртұтас экономикалық процеске және экономикалық жағдайларға байланыстырады. Қазақстанда құрылыс

Раздел 4. «Социально-гуманитарные науки Экономика»

материалдары нарығының инфрақұрылымы әлі қалыптаспаған, ал отандық құрылыс материалдарының жоғары бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз ету үшін бұл өте қажет деп айтуға болады.

Құрылыс материалдары мен бұйымдары құрылыстың негізі бола отырып, әдетте құрылыс объектілерінің сметасында тұрғын үй құнының 65% құрайды және ол әсіресе жеке құрылыс үшін сұранысқа ие.

Нысандарды салудағы экономикалық тиімділік көбінесе құрылыс материалдарын қолдануға және таңдауға байланысты. Жалпы қабылданған ұғымдарда құрылыс материалдарын пайдалану өндіріс, сапа және олардың негізгі қасиеттерін тексеру әдістері туралы ұтымды білімге негізделген және ол өзекті мәселе болып табылады. Қазақстан Республикасында құрылыс материалдары өндірісін дамыту мемлекеттік бағдарламалармен іске асырылатын бастапқы және қайталама тұрғын үй ұсыныстарының ұлғаюына және халықтың әл-ауқатының ұлғаюына байланысты жылжымайтын мүлік нарығында өсіп келе жатқан сұраныстың және құрылыс материалдарына деген ұсыныстың салдары болып табылады.

Қазақстан Республикасы Ұлттық статистика бюросының деректері бойынша қазіргі уақытта өнеркәсіптік салада белгілі бір оң үрдістер байқалады. 2021 жылғы қаңтар-желтоқсанда құрылыс саласын дамытуға инвестициялар көлемі 155388 млн.теңгені немесе 2020 жылғы қаңтар-желтоқсанға 119,1% - құрайды. Бұл ретте инвестициялардың жалпы көлеміндегі үлес салмағы 1,2% - құрайды. 2022 жылдың 1 тоқсанында саланы дамытуға 36816 млн. теңге бағытталды, бұл 2020 жылдың ұқсас кезеңімен салыстырғанда 220,2% - құрайды.

Бүгінгі таңда Қазақстанда ескі құрылыстарды монолитті құрылыстың жаңа прогрессивті технологиялары алмастыруда, оның негізгі міндеті тірек конструкцияларының көлемін азайту, ғимараттардың салмағын, олардың материал сыйымдылығын азайту, сондай-ақ еңбек шығындарын азайту және құрылыс мерзімдерін қысқарту, құрылыс материалдарының сапасын жақсарту болып табылады. Кез-келген тапсырмаларды дәстүрлі әдістер мен материалдармен шешу мүмкін емес, сондықтан жоғары сенімділік пен минималды салмақтың тиімді материалдары мен конструкцияларын жасау қажеттілігі туындайды. Осы мәселелерді шешу үшін жаңа технологиялар мен жоғары беріктігі бар материалдарды енгізу және сұраныстың қажеттілігін арттыратын тиімді жолдарын іздеу.

Сонымен, бүгінде Қазақстандағы құрылыс саласы өзінің дамуында бірқатар қиындықтарға тап болады деген қорытынды жасауға болады. Бүгінгі таңда құрылыстың жағдайын нашарлатқан кейбір мәселелерге 2019-2020 жылдардағы дағдарыс әсер етті және ол құрылыс материалдарына деген сұранысты едәуір төмендетті. Қазіргі таңда саланың тоқырау жағдайынан тезірек шығуына және оның бәсекеге қабілеттілігін арттыруға жақсы мүмкіндіктерді пайдалануға болады. Жүргізілген талдау қорытындысы бойынша Қазақстан Республикасындағы құрылыс секторы ел экономикасының аралас салаларын белсенді дамытудың басым факторларының бірі және әрдайым сұранысқа ие болып табылады деп айтуға болады.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

- 1 Бахтубаева С.С. Қазақстанның құрылыс саласын дамыту жолдары // Қазақстан экономикасы. Алматы, 2016.- 14б.
- 2 Казначеева И. Н. Құрылыс өндірісін ұйымдастыру: Оқу құралы // И. Н. Казначеева - ЛЕМ баспасы, 2015. – 224 б.
- 3 ҚР Статистика комитетінің ресми сайты // <https://www.stat.gov.kz>

М.Б. Турабаева

Роль и состояние строительных материалов в экономике Республики Казахстан на современном этапе

В статье рассматривается роль и место строительных материалов в экономической деятельности Республики Казахстан. Выявлены проблемы, связанные с развитием инвестиционно-строительного комплекса, а также указаны наиболее привлекательные отрасли для инвесторов. Проанализированы ключевые показатели, отражающие экономическое положение отрасли в текущем периоде.

Раздел 4. «Социально-гуманитарные науки Экономика»

Ключевые слова: строительные материалы, стройиндустрия, рынок, инвестиционная деятельность, импорт, спрос, производители, потребители.

M.B. Turabaeva

The role and condition of building materials in the economy of the Republic of Kazakhstan at the present stage

The article examines the role and place of the construction industry in the economic activity of the Republic of Kazakhstan. The problems associated with the development of the investment and construction complex are identified, as well as the most attractive industries for investors are indicated. The key indicators reflecting the economic situation of the industry in the current period are analyzed.

Key words: construction materials, construction industry, market, investment activity, import, demand, producers, consumers.

References

- 1 Bahtubaeva S.S. Қазақстанның құрылыс саласын дамыту жолдары // Қазақстан экономикасы. Алматы, 2016.- 14б.
- 2 Kaznacheeva I. N.Құрылыс өндiрiсiн ұжымдастыру: Оқу құралы // I. N. Kaznacheeva - LEM баспасы, 2015. – 224 б.
- 3 ҚР Статистика комитетiнiң ресми сайты // <https://www.stat.gov.kz>